

Limoniët

Natuurstudietijdschrift van de Natuurpunt regio Vlaamse Ardennen *plus*

Jaargang 1 • nummer 1 • 2008

natuurpunt

Vlaamse Ardennen *plus*

Bijlage bij Meander - 6de jaargang nr.1 jan-feb-maa 2008

Twee planteninventarisaties van een kilometerhok in het Hayesbos met een tussenperiode van 23 jaar: een poging tot vergelijking

Karel De Waele
karel.de.waele@skynet.be

Op 8 mei 1983 verkende de Nationale Werkgroep Botanie voor het eerst kilometerhok E3-43-32 waarin een groot stuk van het Hayesbos gelegen is. Aangezien het al zo lang geleden was en we na de publicatie van de 'Flora van de Vlaamse Ardennen' begonnen zijn aan een nieuwe verkenningsronde van onze regio, ging diezelfde werkgroep nog eens op verkenning in hetzelfde hok op 22 april 2006. In dit artikel proberen we beide inventarisaties te vergelijken en de verschillen van commentaar te voorzien. Ondertussen verscheen op Vlaams niveau de 'Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest' (Van Landuyt et al. 2006), waarin de resultaten van onze inventarisatie van 1983 ook verwerkt zijn. Een gedetailleerder beeld op kilometerhokniveau van de verspreiding van de flora in onze streek verscheen in de 'Flora van de Vlaamse Ardennen' (De Waele et al. 2005).

Het veldwerk

Eerst en vooral wat uitleg over hoe zo'n inventarisatie in zijn werk gaat. Het begint met de indeling van ons gebied op de stafkaart in km², waarbij elk van deze hokken een specifiek nummer heeft. Hoe dit gebeurt kan je lezen in de 'Flora van de Vlaamse Ardennen'. Sinds het invoeren van de recente stafkaarten (schaal 1/20.000) vertonen de kilometerhokken een lichte verschuiving t.o.v. de oude stafkaarten. Daarom kan je best je vraag richten tot de Florabankbeheerder (wouter.vanlanduyt@inbo.be) voor een fragment van de

stafkaart met opdruk van de kilometerhokken mét hoknummer van het gebied dat je wil inventariseren.

Daarna gaan we op stap in ons gekozen km², gewapend met een 'streeplijst'. Dit is een formulier met de afkortingen van de wetenschappelijke namen van (bijna) alle planten van Vlaanderen (er bestaat ook een Nederlandstalige versie; <http://flora.inbo.be>) (Figuur 1). Telkens we een plantensoort vinden wordt die op deze lijst aangestreept. Wat véél gemakkelijker is dan telkens de volledige naam te moeten noteren.

Na een middagje strepen (of dagje in het geval

Figuur 1. Fragment van streeplijst met afkorting van de wetenschappelijke namen.

van de Nationale Werkgroep Botanie) bekomt men op die manier een 'steekproef' van wat er op dat moment van het jaar in dat kilometerhok groeit en bloeit of toch herkenbaar is. Uiteraard zal bij moeilijke soorten de determinatie gebeuren aan de hand van diverse flora's, waaronder de Flora van België van Lambinon et al. (1998).

Al die lijsten worden dan doorgestuurd naar de vereniging Flo.Wer (afkorting van Floristische Werkgroepen, www.plantenwerkgroepen.be). Uiteindelijk belanden ze na controle in de digitale Flora Databank (<http://flora.inbo.be>), waar je ook rechtstreeks plantenwaarnemingen kunt ingeven. Op die manier kan men op elk moment in de toekomst een beeld krijgen van de geografische verspreiding van onze plantensoorten.

Vergelijken van 2 verschillende planteninventarisaties

Dit soort steekproeven met behulp van streeplijsten vormen de belangrijkste basis van een flora atlas van een groot gebied (de Vlaamse Ardennen, Vlaanderen, ...). Gespreid over verschillende jaren worden hierbij zoveel mogelijk hokken één of meerdere keren opgezocht.

In dit artikel willen we eens de oefening doen of streeplijsten uit één specifiek gebied, meer bepaald kilometerhok E3-43-32, met daarin het Hayesbos, vergeleken mogen worden.

De verschillen in gevonden soorten tussen de twee observaties worden besproken en voor zo ver het mogelijk is, wordt hieraan een verklaring gegeven.

Kilometerhok E3-43-32 met het Hayesbos

Dit hok ligt 2 km ten zuiden van de kerk van (Neder)Brakel, net op de grens met Henegouwen grotendeels in de deelgemeente Everbeek-Boven (Figuur 2). Bijna een vierde van het hok wordt ingenomen door bos; beukenbos op de helling met aan de voet een bronzone met begeleidend bronbos. De rest van het hok wordt ingenomen door landbouwgebied, doorkruist door wegen met verspreide bewoning. Onze aandacht spitste zich tijdens beide inventarisaties vooral toe op het bosgedeelte en in mindere mate op het landbouwgedeelte.

De naakte cijfers

In 1983 kwamen 166 streepjes voor op de plantenlijst, in 2006 steeg dit tot 200. 135 soorten van de lijst van 1983 vonden we in 2006 terug, 31 soorten niet. In 2006 werden wel 65 nieuwe soorten aangestreept die ontbraken op de lijst van 1983.

Figuur 2. Topografische kaart van kilometerhok E3-43-32, met situering van het Hayesbos.

Het totale aantal soorten gezien in dit hok is dus samen 231 soorten (135+31+65). In procenten kunnen we stellen dat in 1983 bijna 72% van het totale aantal aangestreepte soorten is gezien en in 2006 bijna 87%.

Welke soorten vonden we in 1983, maar niet in 2006? En wat is de mogelijke verklaring?

We groeperen deze soorten per mogelijke verklaring, eventueel aangevuld met specifieke opmerkingen.

Inventarisatietijdstip?

Stonden de grassen en enkele andere plantensoorten nog niet in bloei en hebben we ze daardoor over het hoofd gezien? Tussen beide inventarisaties is er immers twee weken verschil in datum; begin mei in 1983 en eind april in 2006. Dat kan een verklaring zijn waarom we nu geen Geknikte vossenstaart (*Alopecurus geniculatus*), Glanshaver (*Arrhenatherum elatius*), Mannagras (*Glyceria fluitans*) of Veldbeemdgras (*Poa pratensis*) vonden.

Gladde witbol (*Holcus mollis*) en Schaduwgras (*Poa nemoralis*) ontbraken in 2006 maar dit is misschien niet de voornaamste reden, want beide grassen zijn gemakkelijk herkenbaar in hun biotoop dat in 2006 zeker bezocht werd.

In 2006 vonden we onder de kruiden geen Gewoon barbakruid (*Barbarea vulgaris*), Boslathyrus (*Lathyrus sylvestris*), Moerasrolklaver (*Lotus uliginosus*), Groot kaasjeskruid (*Malva sylvestris*), Gewone vogelmelk (*Ornithogalum umbellatum*), Knopig helmkruid (*Scrophularia nodosa*), Vogelwikke en Ringelwikke (*Vicia cracca* en *V. hirsuta*). Hop (*Humulus lupulus*) zal met zijn scheuten nog niet boven de grond uitgestoken hebben. Gevleugeld hertshooi (*Hypericum quadrangulum*) is misschien over het hoofd gezien tussen de vondsten van zijn broertje Sint-Janskruid (*Hypericum perforatum*) ofwel is niet goed genoeg gekeken in het gepast milieu. Voor Bospaardenstaart (*Equisetum*

sylvaticum) was het inderdaad te vroeg. De gekende plek werd grondig onderzocht maar we vonden niets, terwijl ze enkele weken later wel zichtbaar was. In 2005 werd door Gerard Mornie op dezelfde plek – op mijn aanwijzen – nog een foto genomen van deze elegante paardenstaart voor ons boek de 'Flora van de Vlaamse Ardennen'. Naar de Grote keverorchis (*Listera ovata*) hebben we in 2006 goed gezocht maar het mocht niet baten. Waarschijnlijk was het nog te vroeg en hebben we het juiste plekje gemist of is hij verdwenen.

Werden wel alle biotopen even goed verkend?

Misschien bezochten we in 1983 meer akkerranden en is dat de reden waarom in 2006 volgende soorten ontbraken: Akkerwinde (*Convolvulus arvensis*), Knoopkruid (*Centaurea subg. Jacea*) en Behaarde boterbloem (*Ranunculus sardous*), een weinig opvallende soort wanneer ze niet bloeit.

Een verkeerde determinatie

Grote leeuwenklauw (*Aphanes arvensis*) uit 1983 kan misschien de Kleine leeuwenklauw (*Aphanes inexpectata*) geweest zijn die we in 2006 wel noteerden. In 2006 vonden we Donkersporig bosviooltje (*Viola reichenbachiana*) in meerdere exemplaren. De soortnaam bleek na een lange discussie en nauwkeurige observatie toch Bleeksporig bosviooltje te zijn. Ofwel bestaan er tussenvormen met een donkere spoor en toch een groef? Een analoog verhaal gaat op voor Watermuur (*Myosoton aquaticum*) en Bosmuur (*Stellaria nemorum*). In 2006 hadden we eerst Watermuur genoteerd, maar na nauwkeurig nazicht bleken toch alle gevonden exemplaren Bosmuur te zijn. Wat niet uitsluit dat Watermuur hier kan voorkomen.

Niet teruggevonden soorten

Soorten van verstoorde milieus (hun voorkomen is niet standvastig, vaak te wijten aan wisselende menselijke invloed)

Doornappel (*Datura stramonium*) verdween. Het is immers een soort waarvan het voorkomen sterk afhangt van menselijke verstoring.

Soorten die door verandering in het milieu verdwenen zijn

Op de plekken waar Blauwe bosbes (*Vaccinium myrtillus*) 23 jaar geleden nog voorkwam, hebben we lang gezocht... maar niet gevonden! En als er nog een exemplaar aan onze aandacht ontsnapt zou zijn, is het voortbestaan van deze soort in dit kilometerhok niet echt rooskleurig.

Onoplettendheid in 2006?

Daarnaast zijn er ook nog soorten die we waarschijnlijk gemist hebben. Zo zijn er soorten die er onmiskenbaar wel nog staan, maar niet werden doorgegeven aan de streper zoals Look-zonder-look (*Alliaria petiolata*) en Greppelrus (*Juncus bufonius*). Als men een dergelijke soort b.v. in de namiddag opmerkt, denkt men nogal eens dat het al doorgegeven is, wat niet het geval was. Zelfs al was het te vroeg voor bloeiende exemplaren, Waterpeper (*Polygonum hydropiper*) is zeker te ontdekken op basis van zaailingen in combinatie met de groeiplaats. Bomen en struiken zoals Sporkenhout (*Frangula alnus*) en Vogelkers (*Prunus padus*) krijgen soms wel eens te weinig aandacht van botanisten doordat ze te veel naar de grond te kijken en te weinig naar boven.

Welke soorten vonden we in 2006 wel en in 1983 niet? En wat is de mogelijke verklaring?

Inventarisatietijdstip?

Waar we in 2006 een pak grassen over het hoofd gezien hebben omdat ze nog niet bloeiden, hadden we in 1983 het probleem nog dat door gebrek aan ervaring en kennis van vegetatieve kenmerken soorten over het hoofd werden gezien.

Verschillende grassoorten werden wel gestreept in 2006 maar niet in 1983 zoals Fioringras (*Agrostis stolonifera*), IJle dravik (*Bromus sterilis*), Rietzwenkgras (*Festuca arundinacea*) en Rietgras (*Phalaris arundinacea*). Ook Italiaans raaigras (*Lolium multiflorum*) is een soort die de laatste 10 jaar veel meer verwilderd voorkomt.

Het wordt als productieve soort vaak gebruikt in de graslandcultuur. Hetzelfde probleem bij de afwezigheid van een bloeiwijze geldt voor zegges zoals Pilzegge (*Carex pilulifera*) en andere soorten zoals Dolle kervel (*Chaerophyllum temulum*) en Bergbasterdwederik (*Epilobium montanum*). Deze laatste is een moeilijk geslacht waar we in 1983 waarschijnlijk niet vegetatief aan begonnen (de soort is nochtans gemakkelijk te herkennen aan de typische vorm van de bladvoet). Dit geldt ook voor Viltige basterdwederik (*Epilobium parviflorum*) die nochtans gemakkelijk te herkennen aan de viltig behaarde stengel en de niet langs de stengel aflopende bladeren. Aangezien het strepen in 1983 pas in mei gebeurde is het goed mogelijk dat we hierdoor de zeer vroeg bloeiende soort Vroegeling (*Erophila verna*) gemist hebben.

Werden alle biotopen even goed verkend?

Algemeen zijn we de laatste 20 jaar toch wat 'fanatieker' geworden; elk oud muurtje wordt tegenwoordig grondig bekeken op het voorkomen van Muurvaren en Tongvaren (*Asplenium ruta-muraria* en *A. scolopendrium*) of andere muurbloempjes. Wellicht stond Muur- en Tongvaren er 23 jaar geleden ook al, maar hebben we dat muurtje indertijd niet gezien? Net als bij oude muren, vertonen we voor brongebieden een al even fanatiek trekje. In 2006 hebben we het bronbeekgebiedje duidelijk grondiger verkend. Vandaar de vondst van Verspreidbladig en Paarbladig goudveil (*Chrysosplenium alternifolium* en *Chrysosplenium oppositifolium*). Dit verklaart ook waarom we in 2006 wel Gele lis (*Iris pseudacorus*) aanstreepten en niet in 1983. De vondsten in 2006 van Kroontjeskruid (*Euphorbia helioscopia*), Akkerklimopereprijs (*Veronica hederifolia* ssp. *hederifolia*) en Grote ereprijs (*Veronica persica*) zijn enigszins in tegenspraak met de these dat we meer akkerranden bezochten in 1983. Kleine brandnetel (*Urtica urens*) wijst er misschien op dat we in 2006 ook iets meer aan boerderijtjes en groententuinrandjes gekeken hebben. Verder ontsnapte Dubbelloof (*Blechnum spicant*) waarschijnlijk in 1983 aan onze aandacht omdat we dat plekje niet even grondig uitgekamd hebben.

Determinatieproblemen

Naast het probleem in onderscheid tussen Kleine en Grote leeuwenklauw, Bleeksporig en Donkersporig bosviooltje kwam een determinatieprobleem op de proppen met Gewone en Gespleten hennepnetel (*Galeopsis tetrahit* en *G. bifida*). Zelfs als ze bloeien zijn ze moeilijk uit elkaar te houden, verre van vegetatief. In 2006 bestaat nu gelukkig de mogelijkheid om de groep *Galeopsis 'tetrahit'* aan te strepen. De kruising tussen Ridder- en Krulzuring namelijk Bermzuring (*Rumex x pratensis*), werd in 1983 nog miskend; ze komt immers vaker voor dan men denkt! Hetzelfde geldt voor de kruising tussen Ruwe en Zachte berk, *Betula pendula x pubescens*.

Nieuw gevonden soorten

Verwilderde soorten

In 2006 noteerden we een aantal soorten die in 1983 waarschijnlijk niet in het wild voorkwamen, maar via aanpalende heemtuinen nu toch verwilderd voorkwamen: Mierikswortel (*Achillea millefolium*), Italiaanse aronskelk (*Arum italicum*), Indische schijnaardbei (*Duchesnea indica*), Donkere ooievaarsbek (*Geranium phaeum*) en Bosvergeet-me-nietje (*Myosotis sylvatica*). Gewoon sneeuwkllokje (*Galanthus nivalis*) betreft waarschijnlijk een weggeworpen tuinplant, die in 1983 als dusdanig niet genoteerd werd. Daslook (*Allium ursinum*) en Gevlekt longkruid (*Pulmonaria officinalis*) kunnen als tuinplant verwilderd zijn maar niet noodzakelijk.

Muurpeper (*Sedum acre*), Paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), Vlinderstruik (*Buddleja davidii*), Tripmadam (*Sedum rupestre*), Sneeuwbes (*Symphoricarpos albus*), Taxus (*Taxus baccata*) en Laurierkers (*Prunus laurocerasus*) werden in 1983 meestal niet gestreept als tuinadventief, maar de laatste jaren noteren we wel dergelijke tuinadventieven op voorwaarde dat we verwilderde zaailingen vinden. Bij de vondst van Zachte naaldvaren (*Polystichum aculeatum*) kan men zeker vraagtekens zetten bij het 'wild' zijn en betrof het een uit een tuin 'ontsnapt' exemplaar.

Oprukkende soorten

In tegenstelling tot de verdwenen soorten hebben we het hier over soorten die blijkbaar aan het oprukken zijn! Of dit verheugend is, hangt echter van de aard van de soorten af! Kompassla (*Lactuca serriola*) is zo'n soort die we de laatste 10 jaar meer en meer vinden, ja zelfs in bijna elke km²! Dit wijst echter op een toenemende ruderalisering van het milieu wat niet zo positief is! Vreemde ereprijs (*Veronica peregrina*) is pas de laatste decennia in opmars in onze streek, hoewel we ook pas de laatste 10 jaar gericht zijn beginnen zoeken naar deze soort op kerkhoven, opritten... (die nu en dan eens met herbiciden behandeld worden). Wie weet stond er in 1983 toch al hier en daar een exemplaar? Het feit dat we die soort op dergelijke plaatsen zoeken en vinden, stemt ons toch ook niet optimistisch.

Onoplettendheid in 1983?

Gewoon duizendblad (*Achillea millefolium*), Bijvoet (*Artemisia vulgaris*), Smalle weegbree (*Plantago lanceolata*), Gewone brunel (*Prunella vulgaris*), Haagwinde (*Calystegia sepium*), Kluwenhoornbloem (*Cerastium glomeratum*), Gekroesde en Gewone melkdistel (*Sonchus asper* en *S. oleraceus*), Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*), Kleine klaver (*Trifolium dubium*), Witte klaverzuring (*Oxalis acetosella*), Veldereprijs (*Veronica arvensis*) en zelfs Canadese fijnstraal (*Conyza canadensis*). Deze laatste soort is zo een 'vulgaire' plant dat ze bij de deelnemers eenzelfde – verkeerde – soort reactie oproept: 'dit zal wel al aangestreept zijn door de streper'... In 2006 zijn de meeste deelnemers dus al wat meer gedisciplineerd?! Geen Sint-Janskruid in 1983 is merkwaardig aangezien het toch een relatief algemene plant betreft.

Drienerfmuur (*Moehringia trinervia*) is door de grotere alertheid in 2006 niet aan de aandacht ontsnapt. Echte valeriana (*Valeriana repens*) kan niet bloeiend wel gemist worden of misschien hebben we in 2006 ook wel iets intensiever gezocht op vochtige plekken. De afwezigheid van Bosereprijs (*Veronica montana*) in 1983 is merkwaardig! Het vinden ervan is een kwestie van op de juiste plek namelijk vochtige boswegen ietsje gericht uit te kijken. Ingesneden dovenetel (*Lamium hybridum*)

werd vroeger nogal vlug over het hoofd gezien, maar omdat we alerter zijn voor deze soort, komt ze meer op de streeplijst voor dan vroeger.

Ruwe berk (*Betula pendula*), Boswilg (*Salix capraea*) en Wilde kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*) horen thuis in de categorie die soms wel eens aan de aandacht ontsnappen van botanisten die dan meer zoeken naar voorjaarsbloeiers!

Besluit

Uit bovenstaande kunnen we vooral leren dat zo'n inventarisatie wel degelijk maar een momentopname is. Een steekproef van wat er op dat moment van het jaar in dat kilometerhok groeit en bloeit of toch herkenbaar is.

Belangrijkste factoren die het aantal soorten beïnvloeden zijn het aantal bezochte biotopen, het tijdstip van de inventarisatie en de intensiteit van de zoektocht in elk biotoop. Venema (2005) verteld hierover dat bij een 'normale' onderzoeksinspanning niet mogelijk is om alle plantensoorten in een kilometerhok te vinden... en dat er een sterke aanwijzing is dat in de meeste inventarisaties maar rond de 50% van alle aanwezige soorten in een kilometerhok wordt gevonden. Vooral (lokaal) zeldzame en schaarse soorten vallen uit de boot en hebben bij herhalingsonderzoek met eenzelfde 'normale' onderzoeksinspanning maar een marginale kans om opnieuw gevonden te worden.

Gelukkig echter steeg de onderzoeksinspanning én de soortenkennis in 2006 waardoor meer biotopen beter onderzocht kunnen worden.

We kunnen dan ook besluiten dat voor het opvolgend van veranderingen in de soortenrijkdom van planten binnen één bepaald gebied dergelijke éénmalige inventarisaties onvoldoende zijn!

Voor de opvolging/monitoring van jouw (natuur)-

gebied is het aan te raden meerdere bezoeken aan je gebied te brengen binnen een groeiseizoen en gericht te zoeken en op te volgen om zo het aantal gemiste soorten (vaak zeldzame) te verminderen.

Streeplijsten blijven echter een belangrijke basis om een globaal beeld van de verspreiding van plantensoorten in een groter gebied te krijgen. Alle biotopen in een hok moeten onbevooroordeeld bezocht worden, ook minder interessante biotopen zoals akkers, tuinranden... naast vergeten hoekjes.

Dankwoord

Ik wens hierbij Alexander Van Braeckel te danken voor het kritisch herlezen en, met respect voor de inhoud, bewerken van mijn tekst.

Referenties

- De Waele K., Haustraete P. & Coppens X. 2005. Flora van de Vlaamse Ardennen. Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen, Ronse.
- Lambinon J., De Langhe J.-E., Delvosalle L. & Duvigneaud J. 1998. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden (pteridofyten en spermatofyten). 3e Editie. Nationale Plantentuin van België, Meise.
- Van Landuyt W., Hoste I., Vanhecke L., Van Den Bremt P., Vercruysse W. & De Beer D. 2006. Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Venema P. 2005. Kilometerhokken kunnen niet gestandaardiseerd én volledig worden geïnventariseerd. Gorteria 31: 101-109.